

С.В. РАХМАНИНОВНИНГ СИМФОНИЯЛАРИДА МАЪНАВИЙ УЧЛИК УСЛУБИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Махмудов Улугбек Илхомович

Ўзбекистон давлат консерваторияси

“Оркестр дирижёрлиги” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация

Мазкур мақолада Романтизм даврининг етук намоёниси бўлмиш, рус музикасида сермахсул ижод қилган буюк композитор С.В.Рахманиновнинг ижодида боғлиқ бўлган, унинг симфоник опусларида учта анъанавий стилистик — дунёвий, фолклор ва маънавий (хусусан, черков кўшиқлари) йўналишга таянганини кўриб чиқамиз. Бастакорнинг ўзи музика яратишда ушбу учта манбанинг муҳимлигини таъкидлаган. Бир қатор мемуар манбаларни, оркестр композицияларини таҳлилий кўриб чиқиш жараёнида Рахманинов "музикада янги йўللарни кашф этиш" деб белгилаган нарсаларни товушларда органик равишда гавдалантиришга имкон берадиган усулни топишга муваффақ бўлди.

Калит сўзлар: симфония, опера, вокал, композиция, фольклор

Маълумки, С.В.Рахманинов симфониялари, опералари, вокал-симфоник опуслари, вокал-камер асарлари, шунингдек фортепиано асарларида хаёлий ечимларнинг бойлиги, ҳар бир композициядаги техникалар меросининг кенглиги ва кўп қирралилиги билан бойитилгандир. Композитор ижодига оид баъзи илмий адабиётларда унинг фалсафий, ахлоқий тушунчаларни ўзида мужассам этишга интилиши, умуман Рахманинов ижодининг лирик ва фожеали йўналиши каби услубий хусусиятлар очиб берилган. Албатта, тадқиқотчилар ижодкорнинг аксарият асарлар хусусиятларини белгилайдиган учта анъанавий услубий йўналишга — дунёвий музика, фолклор, маънавий (хусусан, черков кўшиқлари) га таянишини кўрсатадилар.

Е. Е. Лобзакова томонидан батафсил кўриб чиқилган рус музикасидаги дунёвий ва диний анъаналарнинг иккилиги табиийки, бизнинг фикримизча, Рахманинов услубининг ўзига хос хусусияти сифатида белгиланган учликни аниқроқ белгилайдиган фолклор анъаналари билан тўлдирилиши керак.

Симфоник опусларини ўрганишда тадқиқотчилар асосан битта манбага эътибор беришади, буни Рахманиновнинг замондошларининг барча асарларида — халқ кўшиқларини кузатиш мумкин. Шу билан бирга, черков-кўшиқчилик принципи фолклор ва дунёвий билан бир қаторда, маълумки, рус музика маданиятида муҳим аҳамият касб этибгина қолмай, композитор меросида ўзига хос тарзда амалга оширилади. Рахманиновнинг ижодий фаолияти дунёвий, фолклор ва черков қатламларининг "учлиги" нинг ўзаро боғлиқлигини қимматли

намуналарини тақдим этади, шунинг учун уларни ҳар бирининг ўз композицияларига таъсир қилиш усуллари, тамойиллари, шакллари, усуллари ва натижаларини ўрганиш долзарб бўлиб келмоқда. Ушбу мақолада композиторнинг симфонияларида ушбу “Учлик”нинг бир қатлами — черков кўшиқлари қатламини кўриб чиқамиз.

Композиторнинг мусиқани маънавий соҳасига бўлган қизиқиши унинг нафақат шахсий иштиёқи, балки ўша давр тенденцияси билан ҳам боғлиқ бўлган. Россияда XX асрнинг бошларида, кўп созандалар черков ёки паралитуртик мусиқа¹ деб аталмиш вакиллари, шу жумладан, "янги йўналиш", черков кўшиқ анъанасини тиклаш эди.

Юқоридаги фикрларга асосланиб XIX-XX аср бошларида рус мусиқаси, Рахманинов ижодидаги "Учбирлик" да черков санъатининг ўрни алоҳида тарзда амалга оширилган деган хулосага келишимиз мумкин.

Рахманинов мусиқасининг ўзига хос сифатида намоён бўлишининг муҳим намуналари ижодининг турли босқичларида яратилган учта симфонияси ахамиятлидир. Биринчи симфония (1895) кенг маънода маънавий асар сифатида талқин қилинган. Бу ерда кўшиқнинг оҳангдорлиги, унинг интонациялари умумий шаклда симфониянинг асосий мелодик образининг бир қисмига айланганини гувоҳи бўламиз. (Биринчи намунага қаранг) Симфониянинг мажозий ва мазмунли ғоясини инсон ҳатининг маъносини проваслав тушунчаси сифатида талқин қилиш мумкин.

Биринчи намуна: Биринчи қисмнинг мавзусига кириш

Иккинчи симфония (1907) черков синтези нуктаи назаридан черков туёғусининг синтези сифатида кўшиқ оҳангига таяниб, инсоний туйғулар биринчи паллага чиқади. Композитор дунёвий, фольклор ва черков қатламларини бирлаштириб, инсонларнинг хаёт йўлларини бирлаштириб

¹ Матн ва мусиқий шаклларнинг умумий номи

беради. Дастлаб шахснинг хиссий туйғулар призмаси орқали тарихий меросга мурожаат қилиш сўнгра черков билан алоқа қилиш орқали қабул қилинган.

Композитор ёзган учинчи симфонияга (1937) эътиборимизни қаратсак унинг шахсий хиссиётларга устунлик борлигини, маънавият "ички" га айланганини, чунки унда бутунлай бошқа кучлар биринчи ўринга чиқишини кўришимиз мумкин. Иккинчи симфония билан таққослаганда, севги туйғуси унинг хотирасига, сўнгра унга интилиш туйғусига айланади; бу ерда одам қарши бўлган "ташқи дунё" образининг тимсоли билан боғлиқ бўлган "ёвуз" кучлар катта вазнга эга бўлади. Бу ерда мавзу, қахрамонни ифодаловчи бошқа симфонияларда бўлгани каби, дунёвий, фолклор ва черков тамойилларини амалга ошириш билан бевосита боғлиқ бўлган бир қатор ўзгаришлар орқали ўтади.

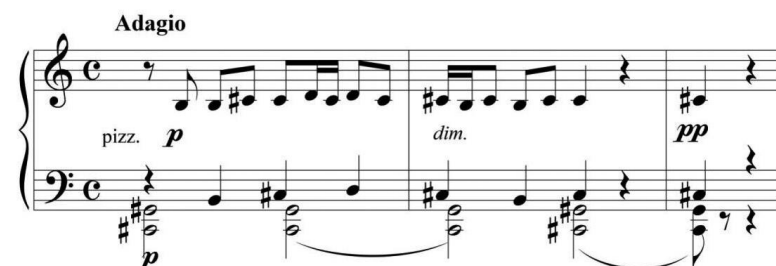
а)

б)

в)

- а) Учинчи симфониянинг I қисмига кириш мавзуси; б) учинчи симфониянинг II қисмига кириш (узоқ нурли хотира сифатида);
 в) учинчи симфониянинг II қисмидаги коданинг охириги барлари (охирги юрак уриши сифатида)

Шу нуқтаи назардан, "фольклор" фақат яширин хис етиладиган дунёвий ва черков тамойилларининг синтези яна инсоннинг руҳи ва руҳига мурожаат қилишга олиб келади, уларсиз маънавиятни мусиқага таржима қилиб бўлмайди.

Шундай қилиб, Рахманинов симфониялари шартли равишда маънавиятни қайта тиклаш каби ыуйидаги мисолларда ифодаланади:

- унинг асосий ғояларини амалга ошириш;

- тўғридан-тўғри инсон ҳиссиётларини етказиш орқали ошкор қилиш;
- унга яширин маъноларни акс еттириш функциясини бериш.

Шундан келиб чиққан ҳолда, симфониялар композиторнинг бошқа жанрларини кўриб чиқиб таянч, "мос ёзувлар нуқтаси" бўлиб хизмат қилиши мумкин, деб айтишга ҳақлимиз, чунки уларда у ёки бу тарзда маънавий тимсолининг ушбу сатрларининг турли хил соялари намоён бўлади. Улар, аслида, Рахманинов ижодининг ажралмас сифати бўлиб, унинг бадиий тавсифи учун "рус, миллий" каби хусусиятлардан фойдаланишга имкон беради, бу эса ўз навбатида мақола сарлавҳасида кўрсатилган учта ифода қатламини англатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Богородская О. Е., Котлова Т. Б. История и теория культуры: учеб. пос. Иваново: Ивановский государственный энергетический университет (ИГЭУ), 1998. 81 с.
2. Лобзакова Е. Э. Взаимодействие светской и религиозной традиций в творчестве русских композиторов XIX — начала XX века: автореф. дис. ... канд. искусствоведения: 17.00.02. Ростов-на-Дону, 2007. 26 с.
3. Кандинский А. И. «Всенощное бдение» Рахманинова и русское искусство рубежа веков // Музыкальная академия. М.: Композитор, 1991. № 5. С. 4–9.
4. Скафтымова Л. А. О мелодике Рахманинова // Страницы истории русской музыки: Статьи молодых музыковедов / Общ. ред. и сост. Е. М. Орлова и Е. А. Ручьевская. Л.: Музыка, 1973. С. 103–122.
5. Рахманинов С. В. Музыка должна идти от сердца // Литературное наследие: в 3 т. / сост.-ред., автор вст. ст., комм., указ. З. А. Апетян. Т. 1: Воспоминания. Статьи. Интервью. Письма. М.: Советский композитор, 1978. С. 14–148.
6. Нелидова-Фивейская Л. Я. Из воспоминаний о С. В. Рахманинове // Воспоминания о Рахманинове: в 2 т. / сост., ред., коммент. и предисл. З. А. Апетян. 4-е изд., доп. Т. 2. М.: Музыка, 1974. С. 236–244.